

Magyar Művészeti Akadémia
Művészetelméleti és Módszertani
Kutatóintézet

NÉMETH LÁSZLÓ A MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETBEN

K O N F E R E N C I A

2018. DECEMBER 3-4. | PESTI VIGADÓ
A MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA SZÉKHÁZA

Az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete a

intézménye.

Előszó

Németh László minden szempontból megkerülhetetlen szereplője a 20. századi magyar szellemi életnek. Munkásságának recepciója erős történelmi hullámokat vetett; akkor is, amikor mértékadó igazodási pontként mutatta föl, akkor is, amikor heves bírálatokkal illette a különféle beszédmódokat választó, különféle műnemekbe, műfajokba sorolható írásait.

Kétségtelen, hogy Németh a valóság és a kulturális mozgásfolyamatok teljességének megértésére törekedett, ami bölcséleti, politikai és esztétikai érdeklődését is áthatotta: mindhárom területen markáns világnézetet képviselt. Tudományos eszmecserénk éppen ezért azoknak a sorába illeszkedik – ilyenek voltak a Csoóri Sándor- és a Weöres Sándor-konferencia, az Arany Jánosról és a Kodály Zoltánról rendezett előadássorozataink –, amelyek több diszciplína módszerét, nyelvjátékát vonják be a párbeszédbe. Az oeuvre vizsgálatokor a filozófia, az eszmetörténet, a szociológia és a történetbölcsélet az irodalomtörténet mellett kiemelt figyelmet kap, hiszen – címválasztásunkhoz hűen: Németh László a magyar művelődéstörténetben – megállapíthatjuk, hogy az író nem csupán a szépirodalom alakulástörténetét befolyásolta, hanem a magyar művészetelméletet, politikai filozófiát és irodalomtudományt is gazdagította.

Szerénységre int bennünket, szervezőket, hogy megannyi monográfia, tanulmány, doktori értekezés, esszé, publicisztika és pamflet foglalkozott már mélyrehatóan vagy ideologikus élel a Németh László életművében kikristályosodott irodalmi és társadalmi programokkal, identitásokkal; a kínált magatartásmintával, a szüntelenül csiszogatott poétikával, a minden oldalukról bevilágított eszmékkel. Némelykor a regények és a drámák, máskor az esszék kerültek reflektorfénybe; időnként a belletrista, de talán jellemzően inkább a teoretikus Németh László látszott fontosabbnak. A kifinomult lélekrajzot ugyanúgy szokás volt ünnepelni és lebecsülni, mint a magyar gondolkodásképleteket, „a magyar élet antinómiáit” boncolgató szemléletmódot. De vajon hol tart

most a Németh László-recepció? Miért megkerülhetetlen az életmű nekünk, 21. századi olvasóknak? Mely részei a leginkább kanonikusak, és hogyan olvassuk azokat?
Immár a mi felelősségünk, hogy a számvetés ne maradjon el.

Falusi Márton

Program

2018. 12. 03. (hétfő)

- 10.00 – 10.10** Köszöntő
- 10.10 – 10.30** *Németh Magda:* Németh László indulása az irodalmi életben
- 10.30 – 10.50** *Gróh Gáspár:* Németh László és a közművelődés
- 10.50 – 11.10** *Petrik Béla:* Szárszói beszéd 75 év múltán
- 11.10 – 11.15** Diskusszió
- 11.15 – 11.30** **Kávészünet**
- 11.30 – 11.50** *Mórocz Gábor:* Király István Németh László-képének változásai
- 11.50 – 12.10** *Papp Endre:* A koherens nemzettudat megfogalmazója (Görömbei András Németh László-képe)
- 12.10 – 12.30** *Imre László:* Nemzetépítő művelődéstörténet (Németh László hagyomány szemlélete)
- 12.30 – 12.50** Diskusszió
- 12.50 – 13.30** **Ebédészünet**
- 13.30 – 13.50** *Sipka Sándor:* Magam helyett az Irgalom
- 13.50 – 14.10** *Jánosi Zoltán:* Az egyetemes Magyar műhely (Németh László teoretikáinak a „világcivilizáció” áramában)
- 14.10 – 14.30** *Windhager Ákos:* A Szarvas-énekek (A bartóki modell és annak tehertétele)
- 14.30 – 15.00** Diskusszió

2018. 12. 04. (kedd)

- 10.00 – 10.10** Köszöntő
- 10.10 – 10.30** *Farkas Attila*: A történelemmel és a történelem ellen: Oswald Spengler és Németh László
- 10.30 – 10.50** *Horkay Hörcher Ferenc*: Németh László Kemény Zsigmond-tanulmánya
- 10.50 – 11.10** *Monostori Imre*: Németh László: Messziről (Válasz Szekfű Gyulának)
- 11.10 – 11.15** Diskusszió
- 11.15 – 11.30** **Kávészünet**
- 11.30 – 11.50** *Kiss Gy. Csaba*: Vita a magyar irodalom jövőjéről a pozsonyi Irodalmi Szemlében
- 11.50 – 12.10** *Kovács Gábor*: Németh László és a technológiai világcivilizáció kritikája 1945 után
- 12.10 – 12.30** *Babus Antal*: Németh László 1919-ben
- 12.30 – 12.50** Diskusszió
- 12.50 – 13.30** **Ebédészünet**
- 13.30 – 13.50** *Bertha Zoltán*: „Eklézsia-megkövetés” (Protestáns etika és drámaikonfliktus)
- 13.50 – 14.10** *Ekler Andrea*: Szintetizáló próza-terv – társadalmi regényfolyam és magyar Wilhelm Meister?
- 14.10 – 14.30** *Smid Róbert*: „inkább csak életprogramból gyűölt” (A gyász mint normasértő identitásképzés Németh László regényében)
- 14.30 – 15.00** Diskusszió

Absztraktok

Németh Magda

pedagógus, író

Németh László indulása az irodalmi életben

Németh László már tizenévesen is írogat, de az irodalmi életben csak huszonöt évesen ér el áttörést. Ez az esztendő több szempontból is meghatározó az életében.

Befejezi tanulmányait és orvossá avatják. Megnősül: elveszi Démusz Ellát, a menyasszonyát. Ami számára is váratlan: megnyeri a Nyugat folyóirat novellapályázatát, ennek kapcsán tesz szert ismertségre. A kis könyv, amelyet bemutatok, a következő öt-hat évről szól, eddig kevésbé tárgyalt történetekről és összefüggésekről.

A könyv címe: *A fiatal Németh László és környezete* (Nap Kiadó).

Gróh Gáspár

irodalomtörténész, kritikus

Németh László és a közművelődés

Németh László világképének alapja akkor formálódott, amikor a magyarság történelmének kritikus éveit élte. Gondolkodásának középpontjába így került a nemzet, minden más eleme ezen keresztül kapcsolódott össze. A moralista, a népi írói mozgalom teoretikusa, a maga üdvösségügyét a közösségével egybekapcsoló alkotó gondolatai és kifejezései a bartóki szintézisről, a régió nemzeteinek „tejtestvérség”-ről, „európai utas” voltunkról, Kert-Magyarországról, a „minőség forradalmá”-ról, az „emelkedő nemzet”-ről nemzedékek gondolkodásába, szellemi kódrendszerünkbe épültek. Valamennyit áthatja a nemzeti megmaradás

Útját kereső gondolkodó felelősségtudata: nemzetfogalmának középpontjában a klasszikus értelemben használt kultúra fogalma áll. Meggyőződése, hogy a nemzetek, így a magyarság azonoságtudatának, történelmének középpontja a kultúra, így annak gazdagítása minden nemzeti közösség végső célja. A magyarság 19. századi nagy korszaka a „kiművelt emberfők” vívmánya volt – e példa jegyében hirdeti ő is a magyarság kulturális színvonalának megemelésére irányuló programját – hol közvetlen, hol áttételes formában, sokféle művében szerteszórva. Előadásomban Németh László életművének erre irányuló írásaiból, sok munkájában felbukkanó megjegyzéseiből kirajzolható javaslatait, programját szeretném áttekinteni.

Petrik Béla

a népi mozgalom kutatója

Szárszói beszéd 75 év múltán

Az előadásban Németh László második szárszói beszédét idézzük meg, annak fontosabb tételeit, a beszéd környezetét és az adott szellemi, történelmi-politikai helyzetben kifejtett hatását. A hetvenöt éve elhangzott beszéd – amelyet ő maga ekként értékelt: „Ha választanom kellene, melyik írásom az, amelyet mint legjobban reprezentálót iskolakönyvekben tanítanék: én ezt választanám” – a mai európai helyzetre is figyelve különös aktualitást kap. Új jelentésrétegeket nyithat meg, ha szabad úgy fogalmaznunk, különös akusztikája van a kétezer-tízes évek végén.

Mórocz Gábor
irodalomtörténész

Király István Németh László-képének változásai

Előadásomban – amikor Király István időben többször változó Németh László-értelmezésének (értelmezéseinek) vizsgálatára teszek kísérletet – egyúttal Németh László „szocialista” befogadástörténetének (vagy inkább „kisajátítástörténetének”) egyik legfontosabb fejezetébe szeretnék betekintést nyújtani. E téma eszmetörténeti szempontból azért is döntő jelentőségű, mert Király István, az író műveinek értelmezője egy rendszer meghatározó kultúrideológusának is tekinthető.

Király bonyolult, ellentmondásos gondolkodói személyiségére jellemző, hogy az 1930-as évek végén – kezdő egyetemistaként – még Szabó Dezső és Németh László, illetve a népi mozgalom szellemi hatása alatt áll. Később az egzisztencializmus vonzza, majd 1945-ben – családja és korábbi mesterei szellemi örökségét megtagadva – a kommunista mozgalomhoz csatlakozik.

A fiatal Király már baloldali fordulata után, 1946-ban írja meg első esszéjét a *Gyász és a Kisebbségben* írójáról (Németh László). Ez a marxista ihletésű, „irodalomszociológiai” megközelítésű írás a Németh Lászlótól való elszakadás, az ellene való lázadás megnyilvánulása; afféle „szellemi apagyilkosság”. Majd 1947-ben Király közreadja *Irodalmunk tekintélye* című, nagy ívűnek szánt ideológikus dolgozatát, amelyben – irracionalistának minősített gondolkodásuk miatt – éles kritikával illeti a népi mozgalom befolyásos képviselőit (köztük Németh Lászlót is).

Király 1948-as, *Berzsenyi ürügyén* című cikke (újabb) radikális fordulatot jelez az irodalomtörténész Németh László-értelmezéseinek történetében; a kezdetét jelenti egy folyamatnak, amely csaknem töretlen az 1980-as évekig. Innentől kezdve Király már egyértelműen Németh-apologétaként jelenik meg a közvélemény előtt. De nem úgy lesz híve Németh Lászlónak, mint 1939–40 táján volt. Nem a „teljes” Németh Lászlót vállalja fel, hanem elsősorban az „új” (a „megújuló”) Némethet, aki 1945 után –

szerinte – képes arra, hogy meghaladja régi önmagát, és elköteleződjön a szocializmus ügye mellett. Király kísérletet tesz arra (már '48-ban), hogy integrálja Németh Lászlót az úgynevezett „népi demokrácia” rendszerébe. E tekintetben alighanem úttörő szerepet játszik, hiszen a kommunista kultúrpolitika más képviselői csak az ötvenes évek közepén, illetve 1956 után jutnak el oda, hogy felismerjék Németh rehabilitálásának, integrálásának szükségességét.

Király későbbi, Németh Lászlóról szóló írásai közül meg kell említeni az irodalomtörténésznek Az *utazás* című Németh-drámáról írott 1962-es, tanulmány igényű recenzióját. Király e művet egyoldalúan értelmezve elégedetten konstatálja, hogy Németh beváltotta a hozzá fűzött reményeket: elfogadta az új rendszer fő irányát. Szerinte Az *utazás* egyik vezérmotívuma a (jobboldali) reakció és a szélsőbalos dogmatizmus elleni kétfrontos harc szükségessége. A recenzióban Király hosszan jellemzi a dráma két, egymással termékeny párbeszédet folytató pozitív hősét: a Németh-alterego „nagy magányost”, Karádi tanár urat és Mircsét, az emberarcú szocializmus képviselőjét. Lehetetlen nem észrevenni, hogy Mircse figurájában Király István „magára ismer”, és ezzel összefüggésben a marxista irodalomtörténész Németh-apológiája szinte észrevétlenül önapológiává alakul át.

Papp Endre

irodalomtörténész, kritikus, a Hítel folyóirat főszerkesztője

A koherens nemzettudat megfogalmazója (Görömbei András Németh László-képe)

Görömbei András több tanulmányában foglalkozott Németh László életművével. Írt nemzeti sorskérdéseket, nemzetstratégiai programot fogalmazó esszéiről, foglalkozott regényeivel, drámáival, levelezésével, irodalomszemléletének fő vonásaival, kereszténységével, „élő örökségével”. Értekezései alapvetően deskriptívek: leírja, bemutatja az életmű kiválasztott metszetét. Ehhez járul

az argumentáció, a vizsgált kérdéskör értékei és igazsága melletti érvelés, s az instrukzív jelleg sem hiányzik belőlük: tanulság-levonásai kiemelik az adott műveket keletkezésük determinációjából, s általános konklúziót rögzítenek mind az alkotó személyiségének megragadásában, mind az általa felvetett létkérdések aktualitásában. Görömbei közvetítő szerepet vállal, mindamellett védi is a támadásoktól az egyértelműen magáénak érzett gondolatokat, messzemenően megéri, mi több, elfogadtatni akarja az író szellemi magatartását, értékeit felmutatja és magyarázatában képviseli is azokat. Író és olvasó szerepe nem egyenrangú ebben a relációban: az alkotói tekintély uralkodik.

Görömbei András feldolgozásaiban követi a filológiai-positivista elemzések módszertanát, jelentéstulajdonításai a leír-
takból származnak, nincs közük preconcepcióhoz, nem rendelődnek alá más, esztétikán kívüli szándéknak. Az egyértelműnek tekintett jelentések azonban már egy tágasabb szemantikai körben, történelmi-társadalmi viszonylatokban is cselekvő erőkként méltánylandók számára. Nemzeti kérdésekre adnak választ, mert a társadalom és a nemzet közös kulturális terében hatnak. Az esztétikai megértés nem válik el a generális kulturális alapzattól, a modern nemzettudat episzteméjétől, azaz a jelentések paradigmarendszerétől. Az értelemadás diszkurzív jellege jellemző rá is. Ám messzemenően nem osztja a totális viszonylagosság tanait, sőt, Németh példájában éppen annak ellenkezőjét látja meg: a kulturális nemzettudat egészére kiterjeszhető, a realitások alapján álló, részegységeiben, elemeiben összefüggő, saját minőségű koherencia szellemi mintáját. S ez a közösségi „ügy” mélyen és elszakíthatatlanul az egyéni identitás önazonosságért való küzdelme is, személyes üdvösségkeresés.

Imre László

irodalomtörténész, a Debreceni Egyetem professor emeritusa, az MTA levelező tagja

Nemzetépítő művelődéstörténet (Németh László hagyomány-szemlélete)

Németh László kiemelkedő szépírói teljesítménye mellett kezdeti írásaitól számíthatóan (éppen a pályakezdésére sokkoló hatást gyakorló trianoni békediktátumra reagáló nemzetmentő, nemzetépítő koncepciója jegyében) roppant intenzitással tárta fel a magyar művelődési hagyomány (vallás, politika, művészetek, oktatás stb.) azon történeti értékeit, melyeket kora jelenének és jövőjének szempontjából létfontosságúnak ítélt. Kezdettől hangsúlyozta, hogy mindebből jövőt építő műveltség csak abban az esetben származtatható, ha az összeurópai műveltséggel, civilizációval összekapcsoló és az önépítő magyarság egyediségére vonatkozó jegyek megtermékenyítő kombinációja valósul meg. Ehhez a 16-17. századi erdélyi kultúra, majd a későbbiekben is a nemzeti „őszérékenység” és az aktuálisan teremtőképes géniuszok (Berzsenyi, Széchenyi, Ady) példáját vette alapul. A náciizmus és a sztálinizmus fenyegetésében született művelődési koncepció a szocialista korszak műveltségesezményében él tovább (a „kísérletező ember”), de mindvégig a 20. század egységítő tendenciái (a művészetben az avantgard, a politikában a világszocializmus) ellenében.

Németh László kiemelkedő szépírói teljesítménye mellett kezdeti írásaitól számíthatóan (éppen a pályakezdésére sokkoló hatást gyakorló trianoni békediktátumra reagáló nemzetmentő, nemzetépítő koncepciója jegyében) roppant intenzitással tárta fel a magyar művelődési hagyomány (vallás, politika, művészetek, oktatás stb.) azon történeti értékeit, melyeket kora jelenének és jövőjének szempontjából létfontosságúnak ítélt. Kezdettől hangsúlyozta, hogy mindebből jövőt építő műveltség csak abban az esetben származtatható, ha az összeurópai műveltséggel, civilizációval összekapcsoló és az önépítő magyarság egyedisé-

gére vonatkozó jegyek megtermékenyítő kombinációja valósul meg. Ehhez a 16-17. századi erdélyi kultúra, majd a későbbiekben is a nemzeti „őszérzékenység” és az aktuálisan teremtőképes géniuszok (Berzsenyi, Széchenyi, Ady) példáját vette alapul. A náciizmus és a sztálinizmus fenyegetésében született művelődési koncepció a szocialista korszak műveltségisményében él tovább (a „kísérletező ember”), de mindvégig a 20. század egységesítő tendenciái (a művészetben az avantgard, a politikában a világszocializmus) ellenében.

Sipka Sándor

a Debreceni Egyetem professor emeritusa

Magam helyett az Irgalom

Németh László a *Magam helyett* című könyvet a műveinek pontosabb befogadásának érdekében és a személyiségét, sorsát elevenen boncoló „boncjegyzőkönyvként” írta. Bemutatta a tehetsége kibontakozását, pályája indulását, továbbá munkásságának és egyéniségének írói, orvosi és pedagógusi elemeit. Pontosan és élesen dokumentálta az alkotásainak körülményeit is. Az *Irgalom* című regényben foglalta össze az élettől búcsúzva szellemi hagyatékának lényegét. Az egyetemes érvényű irgalom – az eredményesen cselekvő jólélek: – Kertész Ágnes alakjában a hétköznapi látzólag kis dolgainak magas minőségű megoldását és kezelését jelenti, függetlenül azok típusától. Németh László ebben a regényben formálta meg és hagyta örökül a legigazabb önarcképét. Példát a nemzet céljaiért vállalt a tehetséggel, tudással, hűséggel, minőséggel, kísérletezéssel és mások iránt mutatott irgalommal leélt, magas erkölcsű, igaz életre. Ezek személyiségének és műveinek időtlenül serkentő értékei.

Jánosi Zoltán

irodalomtörténész, a Magyar Napló főszerkesztője

Az egyetemes Magyar műhely (Németh László teoretikai munkái a „világcivilizáció” áramában)

Németh László bartóki modellbe sűrített, s mintegy negyedszázados munkájával kristályosított irodalomteoretikai koncepciója a jelen időből visszanezve messzire kinő a születése utáni egykét évtizedben látható szerepéből, s az író és gondolkodót egy kontinensek fölött átnyúló világirodalmi cselekvésláncnak a kiemelkedő szellemiségévé emeli. A *Magyar műhely*ben egységes forrasztott irodalmi „bartóki” modellje s az ehhez csatolt esztétikai és történelemanalizáló gondolköre reprezentatív módon illeszkedik abba a művészetalakító erőterbe, amelynek meghatározó elemei a tízes, húszas évek csillanásai után a harmincas években (Németh László e teoretikai munkáinak formálódásával párhuzamosan) már a világirodalom jelentős értékeként s egyszerre izzottak fel Európa peremén és Európán kívül. Majd az ötvenes, hatvanas években kétségtelenné tették, hogy nem elszigetelt, rövid ideig tartó irodalmi törekvéseket testesítenek meg, hanem egy világirodalmi jelentőségű, átfogó, közös vonásokkal telített programot. Ez a program az archaikus és a primitív kultúrák szellemi erőforrásait úgy nyitja meg a világirodalomnak, hogy az ilyen kultúrákkal rendelkező népek identitását, gyakran szociális alávetettségét vagy történelmi kiszolgáltatottságát is kifejezve az ezt a kulturális világot nem ismerő vagy kikerülő nyugati kultúrával szemben a világcivilizáció nagy értékeként mutatja fel. Ezzel egy nyitottabb egyetemesség képviselésében módosítja és ki is egészíti a nyugati értéktudatot. Németh László e világperemekre figyelő és ezek „tágasabb antropológiáját” tudatosító munkássága évtizedekkel megelőzi a 20. századvég, majd az új század elő – a posztmodern felől az e típusú művekhez közelfő – irodalmi gondolkodóinak felismeréseit.

Windhager Ákos

művelődéstörténész, az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének tudományos munkatársa, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem óraadó oktatója

A Szarvas-énekek (A bartóki modell és annak tehertétele)

A jelen előadás a bartóki modell alapján elemzi a *szarvassá változott fiúk* toposzának zenei hatástörténetét. A bartóki modellre építész, irodalmár és zenész egyaránt hivatkozott, ahogy bőséges szakirodalom is tárgyalja. A modell lényegét adó egykori bartóki kijelentés feltehetően már kimondatott legalább egyszer a híres közzététel előtt a Herder és Bartók közötti időszakban is, ahogy annak művelődéstörténeti átirata is alakot öltött már Németh László esszéje előtt is. A néphagyomány alapú világkultúra feltehetően minden önmagát nemzetként értelmező közösség célkitűzése volt, de az, hogy az egyetemes formanyelvű zene esetében valósult meg, a művelődés egyik klasszikus paradoxonja lett. Az sem mellékes kérdés, hogy a modell elvi alapjai, avagy Bartók és Kodály hatástörténete, konkrét nyelvi és szerkesztési mintái játszottak-e jelentősebb szerepet az utódok munkásságában. Az elemzésre választott *Isóriai szarvas* (Viski János), *Csodafiúszarvas* (Kocsár Miklós) és *Szarvasének* (Szabados György) az elvi és gyakorlati újraírását is bemutatja.

Farkas Attila

filozófus, az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének tudományos munkatársa, a Szent István Egyetem adjunktusa

A történelemmel és a történelem ellen: Oswald Spengler és Németh László

Németh László *Tanú*-korszakában tárja fel Spengler gondolkodásának értelmét és lehetséges következményeit. Először A dön-

tés évei című, 1933-as írást elemzi, majd visszatér a főmű, A Nyugat alkonya értékeléséhez. Saját beszámolója szerint azért, mert felrótták neki, hogy világképe tulajdonképpen Spengler-utáncolat. Ez a minősítés veszélyes is lehet, mert a nemzetiszocializmus hatalomra jutása után Spenglert már többen egyszerűen fasisztának tartották, ami persze tévedés. Nem is elsősorban ez zavarja a magyar író, hanem az, hogy a világtörténelem spengleri morfológiája túl szűk teret enged az egyéni és kollektív cselekvésnek. De kizárólag a történelem szava számít? Nem, az ember nemcsak történelmi lény, hanem utópikus energiái is vannak, és ezek nemcsak gondolatok és szavak, hanem egyúttal a valóság részei is. Előadásomban Német László Spengler-kritikáját mutatom be az utópia és ezzel kapcsolatban a harmadik út fogalmára koncentrálni úgy, hogy az érvelés logikai és retorikai, illetve teoretikus és politikai vetületeit egymásra vonatkoztatom.

Horkay Hörcher Ferenc

a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egyetemi tanára, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézetének igazgatója

Németh László Kemény Zsigmond-tanulmánya

Németh Lászlónak Berzsenyiről, illetve Széchenyiről írott nagyobb és számosabb munkái mellett elsikkadt az írónak az a tanulmánya, melyet Kemény Zsigmond *Rajongókjáról* írt. Pedig kevés olyan figura akad a magyar történelemben és irodalomtörténetben, aki izgalmasabb lehetett Németh László számára, mint Kemény. Németh ugyanis Keményhez hasonlóan hatalmas publicisztikai életművel rendelkezik, ami nyilvánvalóan politikai és társadalmi érdeklődéséből fakadt, s ez – tudjuk – Németh Lászlót is elkísérte a sírig. Ám mindenekelőtt a történelmi regényeket kiadó szépíró lehetett fontos Németh számára, aki nyilván magára is elsősorban regényíróként gondolt. Az előadás két kérdést tesz föl. 1.) Milyen eszközökkel rajzolja meg a tanulmányíró Németh

Kemény Zsigmond arcélét? 2.) Milyen állításokat fogalmaz meg a *Rajongók* című regényről? Úgy vélem, hogy a két kérdés egymással szorosan összefügg, s az előadás épp ezt az összefüggést kívánja körüljárni. Abból a feltételezésből kiindulva, hogy az írónak a politikával és a történelemmel kapcsolatos nézeteire is éles fényt vet.

Monostori Imre

irodalomtörténész, kritikus

Németh László: *Messziről* (Válasz Szekfű Gyulának)

Ez az 1936 őszen íródott, súlyos esszé nemcsak a Németh és Szekfű között zajló szellemi ütközéssorozat fontos állomása, de Németh Lászlónak az egyik legkiábrándultabb kritikája az egyre inkább jobbra tolódó magyar politikai és társadalmi berendezkedésről, továbbá fontos része a szerző önéletrajzi, önelemző, vallomásos esszéssorozatának. A *Tanú* utolsó előtti számában jelent meg keserű búcsúként addigi legnagyobb szellemi vállalkozásától: egyszemélyes folyóiratától.

Egy évvel korábban (1935 nyarán) Németh a *Magyarság és Európa* című esszékönyvében éles kritikát fogalmazott meg Szekfű (és Babits) szellemi pozíciójáról, közéleti rangjáról és szerepéről. Szekfű erre akkor nem reagált, ám egy év múlva Németh László vagy az *ifjúság* vezetése címmel az általa szerkesztett Magyar Szemlében marasztalta el a Németh-féle társadalomkritikát és Németh (általa feltételezett) „vezér” szerepét, illetőleg bírálta kivonulását a „szigetre”. Nos, a *Messziről* erre a cikkekre válasz.

A Trianon utáni ellenforradalmi berendezkedés politikai, illetve szellemi „korhőseit” és ambivalens szerepeiket Németh László Bethlen István, Szekfű Gyula és Babits Mihály nevével, működésével jellemzi, írja le. A félrevezetett, gyenge erkölcsű, középosztálybeli magyar ifjúság feléjük fordult, az ő szellemükben kereste s találta meg a követendő, behódolással járó magatartást. Miközben Szekfű és Babits személyesen lépett fel Németh ellen: elutasít-

tották a *Tanú* erkölcsi forradalmát és az általa képviselt társadalomkritikát.

Németh saját sorsa – hosszan ír erről ebben az esszéjében – keserű csalódások és tanulságok sorozata a harmincas évek elejétől. Mondhatni: szenvedéstörténet. Részletesen elemzi legbensőbb morális indíttatását: protestantizmusának és szocializmusának értelmét és jelentőségét. Bemutatja görögségélményét, amely életformát jelent a számára: odalátni az „egészre”, s az „emberi változatokat”, az élet színeit fölfedezni.

Hangsúlyozza, hogy a magyar szellemi életben nem vezér, nem is vetélytárs, hanem „sugalló” akart lenni. A magyar szellem reformátora. A „korhősök” és a kor azonban ezt nem engedték. El kellett buknia, tanítói szerepét abba kell hagynia: a *Tanút* be kell fejeznie. A hivatalos magyar reform – Gömbös Gyula halálának híre is elgondolkoztatja – csúfosan megbukott, az országban a nagy változásokat külső erők fogják diktálni.

Kiss Gy. Csaba

irodalomtörténész, művelődéstörténész

Vita a magyar irodalom jövőjéről a pozsonyi Irodalmi Szemlében

1968-ra a magyar irodalmi élet talán legérdekesebb folyóirata lett a Szlovákiai Írók Szövetségének *Irodalmi Szemle* című orgánuma. Itt láttak napvilágot az 1967-es csehszlovák írószövetségi kongresszus izgalmas fölszólalásai, az 1945 után első virágkorába érő szlovákiai magyar irodalom alkotóinak írásai. Az előadás Németh László felföldi kapcsolatairól (1966-os útja Stószra, Kassára és Abarára) szándékozik képet adni, és az *Irodalmi Szemle* 1968. 6. számában megjelent *A magyar irodalom jövőjéről* szóló esszéjéről, melyet vitaindítónak szánt a szerkesztőség. A folyóirat a 7. számában közölte Illyés Gyula, majd a 9. számban Féja Géza hozzászólását.

Kovács Gábor

az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézetének tudományos főmunkatársa

Németh László és a technológiai világcivilizáció kritikája 1945 után

Németh életpályáján a második világháború idején új alkotói korszak kezdődik. Gondolatvilágának új kerete a világcivilizáció fogalma. Ezzel Németh tulajdonképpen azt írja le, amit manapság globalizációnak szokás nevezni: az európai modernitás exportját és mutációját az Európán kívüli kultúrákban. A háború utáni években ez értelemszerűen magában foglalja a gyarmatbirodalmak szétesésének kérdéskörét. Élénken foglalkoztatják az Indiában végbemenő események, középpontjukban Gandhival, akire egyébként már a húszas években felfigyel. Ez szükségképpen az értelmiségi és a hatalom viszonyának újragondolását is hozza magával. A Németh-féle világcivilizáció legfőbb jellemzője, hogy technikai civilizáció; problematikussága nézete szerint éppen ebből a mivoltából fakad. A koncepció szervesen kapcsolódik a hatalom és az értelmiségi viszonyának problematikájához. Ebből egy elvontabb politikafilozófiai kérdésselvetéshez jut el: politika, erkölcs és erőszak kapcsolatát elemzi. Cromwell és Gandhi két különböző civilizációt reprezentáló domináns típusokként jelennek meg. A kultúrkritikai gondolatmenetek mögött a két világháború közötti Németh-féle minőségiszocializmus és a Kert-Magyarország utópiájának előfeltevései sejlenek föl – ez jelzi gondolatvilága mélystruktúrájának folyamatosságát.

Babus Antal

irodalomtörténész, az MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének osztályvezetője

Németh László 1919-ben

A chiliasztikus életérzés, a chiliasztikus eszmék és mozgalmak az ókortól kezdve újra és újra felbukkannak. Krisztus ezeréves birodalmának várása a magát racionálisnak, tudományos alapon állónak mondó 20. század első két évtizedében nemcsak az alsóbb néprétegeket kerítette hatalmába, hanem a legmagasabbban képzett értelmiséget is. Az 1917-es oroszországi bolsevik puccsra, régi nevén a Nagy Októberi Szocialista Forradalomra világszerte sokan úgy tekintettek, mint Krisztus birodalmának földi eljövételére. Magyarországon az 1918-as Őszirozsás forradalom, majd a nyomában járó Tanácsköztársaság papírízű, de szépen csengő eszméi sok jóhízemű embert ragadtak és tévesztettek meg, köztük a tizennyolc éves, már akkor „tervhalmozó” Németh Lászlót. Édesanyjának nem kis erőfeszítésébe került, amíg meggyőzte, hogy lakásukat ne kommunizálják.

1919. március 15-én, pár nappal Kun Béláék hatalomátvétele előtt Németh László mondta az 1848-as forradalomra emlékező ünnepi beszédet a „Toldy reálban.” Ezt a beszédet eddig csak az író önéletrajzi vonatkozású elbeszéléseiből ismerjük, s ezekből kiderül, hogy felnőtt korának gondolati katedrálisait Németh László a kamaszkorában lerakott alapokra építette rá. Már ekkor azt fürkészte, hogy a magyar irodalom milyen úton-módon tud betörni a világirodalomba.

Bertha Zoltán

irodalomtörténész, a Magyar Művészeti Akadémia levelező tagja

„Eklézsia-megkövetés” (Protestáns etika és drámai konfliktus)

Németh László mély kötődése a sok száz éves reformáció szellemiségéhez abban is katartikusan nyilatkozott meg, ahogyan történelmi drámáiban a régi erdélyi protestáns hősök személyiségét, azaz hitvalló őseink legkiválóbbjai közül többeket megelevenített. Misztótfalusi Kis Miklós, Bethlen Kata vagy Apáczai alakja ezekben a művekben történelmi példázat és identitás meghatározó sorsjelkép is egyben: a reformáció eszmei törekvései által meghonosított alapvető és örökérvényű magatartásminták vallási, spirituális, emberi, nemzeti és erkölcsi értéksajátosságainak, máig ható eszméltető jelentőségének a szuggesztív felmutatása. Jelen előadás pedig ezeket a markáns minőségvonásokat igyekszik kidomborítani.

Ekler Andrea

irodalomkritikus, Németh László-kutató

Szintetizáló próza-terv – társadalmi regényfolyam és magyar Wilhelm Meister?

1937-ben jelent meg Németh László hét részre tervezett regényfolyamának első darabja, a *Kocsik szeptemberben*. Ezt követte az *Alsóvárosi búcsú*, a *Szerdai fogadónap* és *A másik meseter*, s végül a ciklus csonka maradt. A megjelent műveket maga Németh László is többféleképpen értelmezte, és a más műveihez képest kevésbé gazdag recepcióban fellelhető olvasatok is eltérőek. Meghatározza-e a ciklus elkészült darabjait az írói terv, valóban tekinthető-e saját Wilhelm Meisterének, megfigyelhető-e a francia próza hatása, mennyiben hatja át a (kis)regényeket a szerzői önreflexív, vallomásos hajlam?

Smid Róbert

irodalomtörténész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Általános Irodalomtudományi Kutatócsoportjának tudományos munkatársa

„inkább csak életprogramból gyűlött” (A gyász mint normasértő identitásképzés Németh László regényében)

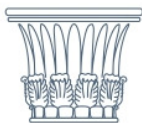
Előadásomban a kiterjedt recepcióval rendelkező Gyásznak kívánom olyan olvasatát adni, amely a kortárs diskurzuselmélet egyik kitüntetett figurájára, a transzgresszióra összpontosít. Bár az eddigi értelmezések jelentékeny része az etikai kritika kérdésirányai mentén orientálódott, amikor a magyar falu szociokulturális viszonyainak archeológiáját, a női szerep történeti szituáltságát (ideértve az antik minták reenaktálását is) vagy éppen a lélektani folyamatok ábrázolását emelte ki a regényből a befogadás emi-nens faktoraiként, viszonylag kevés reflexió érkezett arra, hogy a főszereplő Kurátor Zsófi az identitását éppen saját tónusának és az elbeszélői szólumnak a folytonos interakciója által képezi meg. Támaszkodva a komparatív megközelítésekre, amelyek a modernizmus tudatfolyam-narratívájával (Joyce, Woolf) rokonították Németh László vállalkozását, illetve a szakirodalom azon áramára is, amely kiemelte a nőalakok megalkotottságának sajátosságait az életműben, arra törekszem, hogy a gyász diskurzushálózatában a különböző beszédmódok konstitutív szerepére rámutassak, illetve – ennek inverzére is figyelve – szemléltessem, a gyász milyen artikulációs kódokra hatalmazza fel a főszereplőt.

Először a halál és az elbeszélés viszonyát vizsgálom a regényben, majd, másodsor, feltárom a halál és a gyász elválasztottságát, ezáltal pedig az utóbbi öngerjesztő aktusainak diszkurzív kondícióit, melyek egyszersmind Kurátor Zsófi cselekedeteit is vezérlik. Harmadszor a főszereplő tabudöntögetését ütköztetem a mind a narrációban, mind pedig a szereplők megszólalásaiban jelenlévő elhallgatásokkal és hiányokkal. Negyedszer és végül amellet érvelek, hogy a transzgresszió, a határ- és normasértés éppen a halál, a hallgatás és a gyász nem konvencionális

viszonyrendszere miatt jelenhet meg több szinten identifikációként a regényben.

JEGYZET

A series of 26 horizontal dotted lines spanning the width of the page, providing a guide for writing a summary or notes.

Magyar Művészeti Akadémia
**Művészetelméleti és Módszertani
Kutatóintézet**

www.mma-mmki.hu